

VIDÉKI VILÁG A VIDÉKI MÉDIÁBAN

RURAL WORLD IN RURAL MEDIA

BIRÓ A. ZOLTÁN

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások / Sapientia Erdélyi Magyar
Tudományegyetem

biroa_zoltan@yahoo.com

BODÓ JULIANNA

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások / Sapientia Erdélyi Magyar
Tudományegyetem

bodojulianna@uni.sapientia.ro

BUKOVINSZKY-CSÁKI ORSOLYA

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda

saranyorsi@gmail.com

DOI:xxxxxxxxxxxx

Összefoglalás

A tanulmány annak az elemzésére tesz kísérletet, hogy egy periférikus helyzetű vidéki térségben (Székelyföld, Románia) a vidéki média milyen módon vállal szerepet a sajátos földrajzi és társadalmi sajátosságokkal rendelkező tájegység identitásának alakításában. A tanulmány két korábbi és egy újabb elemzés eredményeit mutatja be, arra törekedve, hogy három különböző időszak (1989 előtti évtized, az 1989-es rendszerváltás utáni évtized, illetve mai helyzet) médiagyakorlatát egymás mellé helyezve a vidéki média szerepének változását is nyomon kövesse.

Kulcsszavak: ruralitás, média, identitás, társadalmi szerep, Székelyföld

Bevezető

A vidéki térségek fölértékelődésének a folyamata magát a vidékfejlesztést és a vidékkutatást is új kontextusba helyezi abban az értelemben, hogy az agráriumhoz és a rurális életvezetés patternjeihez kapcsolódó mindennapi életvezetés és szakpolitika vizsgálata mellett teret nyer a komplexebb, sokoldalúbb, a

vidékiség működésének egészére irányuló megközelítés. Az új vidékfejlesztési paradigma előtérbe helyezését követően több olyan szakmai megközelítés is napirendre került, amely a vidék értelmezésének komplexitására hívta fel a figyelmet. Az új vidékfejlesztési paradigma (lásd ezzel kapcsolatban: van der Ploeg et al.. 2000) többszintű, többszereplős, sokoldalú folyamat, amely a korábban domináns modernizációs szemlélettel szemben paradigmaváltásként értelmezhető. Ez a komplex és sokszereplős fordulat azokban a vidéki térségekben, amelyek jól körülírható földrajzi és társadalmi térként definiálhatók, a vidékiség artikulációinak új módozatait és formáit hívják elő (Almstedt et al 2014). A post-produktivista megközelítés (Mackay et al 2009) a vidéki terek funkcióinak megváltozására hívja fel a figyelmet, és ez a folyamat szoros kapcsolatban áll a vidéki terek újradefiniálásával (Mormont 1990, Jones 1995 Cloke 1997), a vidékkel kapcsolatos diskurzusok mennyiségi, formai és tartalmi gazdagodásával.

A vidék térségek újradefiniálásával kapcsolatos diskurzusoknak is napjainkban már több szereplője van, és ezek körében fontos szerepe lehet azoknak a helyi médiáknak (újság, rádió, TV, újabban közösségi média platformok), amelyeket az adott vidéki térség népessége a térséghez kapcsolódó (saját!) médiának tekint, amelyeknek az adott térségben társadalmi, politikai, kulturális szignifikanciájuk van. Attól függően, hogy a vidéki térségben működő médiák milyen mértékben vannak beágyazódva a vidéki társadalomba (tulajdonlás, az adott térséghez kapcsolódó tematizációk tartalma és gyakorisága, a helyi társadalom szereplőinek részvételi lehetősége), az általuk kialakított diskurzus a helyi fejlesztési folyamatoknak is fontos aktorává válhat. Ez a vidékfejlesztési funkció egyfelől abban mutatkozik meg, hogy a média tematizálja a térség népessége számára a vidékfejlesztési szakpolitikákat, gyakorlatokat és eredményeket. Ennél azonban sokkal fontosabb az a funkciója, hogy napi rendszerességgel megjeleníti a vidéki társadalom számára magának a vidéki társadalomnak az adottságait, mindennapi működését, értékeit, céljait. Ide sorolhatók a társadalmi és földrajzi adottságok, a történelmi múlt elemei, a helyi formális és informális szerveződések működése, a fontos személyek portréja és tevékenysége, a helyi események sora, a helyi társadalmi problémák és sikerek, nem utolsósorban a lokalitáshoz vagy tájegységhez kapcsolódó és a helyi társadalom által is értékelt identitáselemek. A vidéki médiának ez a tevékenysége – különösen olyan vidéki térségek esetében, amelyek sajátos történelmi, földrajzi, társadalmi adottságokkal rendelkeznek – jelentős szerepet kaphat a területi alapú identitások formálódásában és nyilvános térben való megjelenítésében, nem utolsósorban annak folyamatos újratermelésében. A térségek/területek és a területi identitás kapcsolatának elemzése

fontos vidékkutatási téma (Bucher – Nováková 2015), és az ilyen elemzés kiterjedhet külön-külön az egyes aktorok, így a vidéki média részletekbe menő elemzésére. Ennek keretében pedig annak vizsgálatára is, hogy a média tematizációs tevékenysége milyen módon, milyen mértékben járul hozzá a vidéki térség fejlődéséhez. A vidéki médiának ez a funkciója sok egyezést (átfedést) mutat az úgynevezett community based media (Howley 2002) működésével, elsősorban abban a tekintetben, hogy oppozícióban áll a mainstream médiával, lehetőséget kínál a társadalmi részvételre, ugyanakkor a média fontos szerepet vállal abban, hogy a privát és egyéni tapasztalatok nyilvános és közösségi léptékű tapasztalattá transzformáldjanak (Hollander 2000).

Tanulmányunkban annak bemutatására teszünk kísérletet, hogy egy romániai vidéki térségben a vidéki média milyen módon vállal szerepet egy földrajzi és társadalmi sajátossággal rendelkező tájegység identitásának formálásában és reprodukálásában, és ennek kapcsán a térségi társadalmi folyamatok alakításában. Tanulmányunk ismertető jellegű abban az értelemben, hogy két korábbi és egy újabb elemzés eredményeit mutatja be, arra törekedve, hogy három különböző időszak (1989 előtti évtized, az 1989-es rendszerváltás utáni évtized, illetve mai helyzet) médiagyakorlatát egymás mellé helyezve a vidéki média szerepének változását is nyomon kövessük. A vizsgált térségben a média működésére irányuló vizsgálatok száma általában csekély, a fentiekben jelzett megközelítésre pedig még kevesebb példa van. Intézetünk kutatási programjában is csak alkalmanként került előtérbe ennek a problémakörnek a vizsgálata. A tanulmányban ismertetett elemzések eltérő időpontokban, eltérő módszertani eljárásokkal készültek, de lehetőséget kínálnak azoknak az eljárásoknak az összehasonlítására, amelyek révén a térségi média a vidék adottságainak és működésének megjelenítésére törekedett. Mindhárom vizsgált időszak esetében első lépésben – példák, eljárások ismertetése formájában, szemléltető jelleggel – kutatási részeredményeket mutatunk be, ezt követően röviden összefoglaljuk az adott korszakra jellemző gyakorlat fontosabb eljárásait. A tanulmány záró részében kutatási tapasztalataink összefoglalására teszünk kísérletet.

A térségi kontextusról röviden

A tanulmányban idézett három elemzés a székelyföldi térség három úgynevezett „megyei” napilapjára irányult (Hargita, Kovászna, Maros megye), az idézőjel használata abban az értelemben indokolt, hogy ezek a lapok ma már nem tekinthetők „a megyei” napilapoknak. Mindhárom lap 1968-ban, a romániai megyerendszer létrehozásakor alakult, és napilapként az adott megye egyetlen hivatalos lapjának számí-

tott. (Mindhárom lapnak volt román nyelvű „testvérlapja”, külön szerkesztőséggel és eltérő tartalommal, ezek elemzésével kutatásainkban nem foglalkoztunk.) A három magyar nyelvű megyei lap az 1989-es rendszerváltást követően is megyei lapként működött tovább, arra törekedve, hogy többé-kevésbé megőrizze, továbbvigye a korábban kialakított szerkesztési gyakorlatot és megyei léptékű társadalmi szerepet. 1989 után a térségben egész sor további napi- és hetilap jelent meg, gyakorlatilag a székelyföldi térség minden kisebb-nagyobb tájegysége létrehozott sajátnak tekintett lapot vagy folyóiratot, a későbbiekben tévét, rádiót (lásd ezzel kapcsolatban Sarány István tanulmányát jelen lapszámban).

A székelyföldi térség több kisebb-nagyobb olyan tájegységből áll, amelyek saját identitással rendelkeznek, egyedi geográfiai és társadalmi környezetként is nevesítik magukat. Ez a földrajzi, társadalmi, identitásbeli tagolódás társadalomtörténeti fejlemény. Az egyes tájegységek társadalomtörténetének alakulása és a hozzájuk kapcsolódó identitás-szerkezetek történeti fejlődésének folyamata külön-külön is fontos és elvégzendő vidékkutatói feladat, a hosszabb-rövidebb ideig működő helyi médiák minden tájegység esetében fontos szerepet vállaltak (vagy terveztek vállalni) az adott vidék társadalmában. A székelyföldi térség egészének a történeti fejlődése, a térség egésze vonatkoztatási, értelmezési keretként működött és működik az egyes tájegységek számára, az egyes tájegységek szerkezetében és működésében sok a hasonló vonás, illetve az is megfigyelhető, hogy folyamatosan figyelnek egymásra, utánozzák egymás tevékenységét, szerveződési formáit, intézményeit. Az önállóságra való törekvésnek és az egymás tudatos vagy önkéntelen utánzásának ez a gyakorlata a médiákra is vonatkozik.

A vidéki médiák működésének értelmezéséhez figyelembe kell vennünk azt, hogy a székelyföldi térség hangsúlyosan vidéki térség. Az urbanizációs és iparosítási folyamat, ehhez kapcsoltnak a tömeges életformaváltás az 1960-as évek második felében indult be, ez a folyamat az 1980-as évek második felében lefékeződött, az 1989-es változás után pedig egy-másfél évezedig az önálló családi gazdálkodás modelljét követő rehabilitációs folyamat dominált. Ez a vidéki térség a kettős függőség helyzetében van. Egyrészt függő helyzetben van az adminisztratív és a nagy urbánus centrumokhoz való kapcsolat síkján, másfelől pedig függő helyzetben van az etnikai adottság kapcsán (a térség lakosságának nagyobb hányada magyar és a székelyföldi térséghez kapcsolódó identitás-konstrukció hangsúlyosan etnikai jellegű). Ez a kettős függőség azt eredményezi, hogy ebben a térségben a helyi társadalomhoz kapcsolódó vagy a helyi társadalom által létrehozott és működtetett, sajátnak tekintett intézményi szerkezetek hangsúlyosan

főlértékelődnek, így a sajátnak tekintett média szerepe is jelentős mértékben főlértékelődik. Ebben a térségben a helyi média mindig sokkal több volt, mint hírközlő, tájékoztató eszköz, és ez a kiemelt társadalmi státusz sok vonatkozásban mind a mai napig megmaradt. Nem véletlen, hogy a megyei magyar lapot majdnem minden család fontosnak tartotta megrendelni, a lapban közölt anyagot családi, ismerősi körben „átbeszélték”, a legtöbb településen volt olyan személy, aki önkéntesen vállalta azt, hogy olvasói levél formájában a település eseményeiről tudósítást küldjön a lapnak (az olvasói levelek rendszeresen jelentkező rovatban kerültek közlésre), ha egy településről a lapban anyag jelent meg, akkor az adott településen ez fontos eseménynek számított. Különleges revelációként tekintettek arra, ha a saját településükről bármilyen anyag megjelent. Az újságolvasásnak ez a szelektív jellege (a sajátnak érzett/tudott világ komponenseire irányuló kiemelt figyelem) a térségi társadalom és a térségi média közti kapcsolat sajátos formája abban az értelemben, hogy a várhatóan nagyobb helyi, térségi érdeklődésre számot tartó sajtóanyagok tartalmi, nyelvi, stilisztikai, pragmatikai megszerkesztése más jellegű volt, mint az újságban megjelenő többi anyagé. Az újságban olvasottak az egymás közt átbeszélések révén beépültek a lokális közösségi tudásba. A média tematizációs és konstitutív erejét jelzi az, hogy a befogadók az általuk kiválasztott és megbeszélte anyagokhoz intézményi autoritást is kapcsolnak („az újság írta”, „az újság megmondta”, „az újságban is benne van”). Az ilyen jellegű anyagok rendszeres közlése (periodicitás), az olvasás ceremonikus jellege (ritualizálódás), az újságcikkek tartalmi elemeinek „hivatalos” közlésként való megjelenése (autoritás) nem utolsósorban a térségi világot bemutató szövegek poétizációs gyakorlata (jelzők, metaforák, megszemélyesítések, szimbólumok használata a szövegben) az adott időszak pártállami, hatalmi ellenőrzése mellett is teret adott a térségi médiának arra, hogy a helyi, térségi társadalom számára megjelenítse a sajátnak érzett, sajátnak tudott világot.

Amint azt a további elemzésekben is jelezzük, az egyes szerkesztőségek több sajtóműfaj révén igyekeztek ráfelelni erre a jelentős mértékű és támogató jellegű társadalmi viszonyulásra. A helyi társadalom és a média közti viszony formálisan nem felel meg az úgynevezett „local based media” kritériumainak (lásd ezzel kapcsolatban jelen összeállításban Bukovinszky-Csáki Orsolya szakirodalom ismertető tanulmányát), de a viszony tartalma nagyon hasonló. A lakosság nem tulajdonosa ténylegesen a médiának, de a magáénak tudja/érzi, mert a tulajdonos térségi magyar intézmény vagy magánszemély. Ugyanakkor a média fontos feladatnak tartja a helyi társadalom bemutatásával való folyamatos, programszerű törődést, a lap tartalmát alapvetően

nem a hírek, az események határozzák meg, hanem az adott helyi társadalom szerkezete és működési módja. A helyi társadalom szereplői elvárják, hogy időszakosan helyet kapjanak a médiában. Ez a viszony – a térség fele vagy a térségen kívüli világ fele irányuló hírközlő szerep mellett – a médiának sajátos társadalomépítő szerep működtetését teszi lehetővé. A térségi (sajátnak tekintett) médiával kapcsolatos társadalmi elvárás kulcsfontosságú komponense az, hogy a média a helyi társadalom bemutatásának mindennapi gyakorlatában tegye lehetővé a helyi társadalom számára a bemutatott anyaggal való azonosulást, az önmagára való ráismerést. Amint azt az alábbi elemzésekben is jelezzük, ez az igény gazdagabb, plasztikusabb bemutatást vár, nem elégzik meg a tömör, tárgyilagos, hírjellegű anyagokkal. Így válik (válhat) a vidéki média működése a vidéki társadalom öndefiníciós gyakorlatának részévé.

Három időszak, változó gyakorlatok

a. Társadalomkép és poétizáció egy újságrovatban

Az 1989 előtti időszakban a térségi sajtóban sajátos cikktípusok alakultak ki, amelyek rendszeres időközökben, minden alkalommal más és más településről szóltak, hasonló terjedelemben, hasonló műfaji jellemzőkkel. Szemléletes példája volt ennek a gyakorlatnak a „Tegnap este” rovat (később Esti tudósítás címmel jelent meg), amely a megye egy-egy rurális lokális társadalmáról mutatott be rövid terjedelmű, plasztikus, tényszerű helyzetképet jegyzet formájában. Az alábbiakban az elemzés azon részleteit ismertetjük összefoglaló jelleggel, amelyek illusztrálják az adott korszak hasonló anyagainak szövegalkotási eljárásait, és ennek révén a térségi társadalmat tematizáló médiagyakorlatot.

Az elemzés alapjául szolgáló tanulmány (Bíró 2001) a '80-as évek egy megyei napilapjának egyik rovatát elemzi egy évnyi anyag alapján. Bevezetésként röviden utalunk ennek az elemzett rovat szövegtípusának a pragmatikai jegyeire. A „Tegnap este” rovat a vizsgált időszakban minden nap jelentkezett, ugyanazon az oldalon, az oldal ugyanazon helyén, ugyanolyan terjedelemben, a cím ugyanolyan grafikai kivitelezésével, azonos nyelvi-stiláris jellemzők használatával. Ez az anyaggyűjtési, szövegalkotási és szerkesztési gyakorlat a térségi társadalom bemutatásának rituális jelleget adott. A cikkekben mindennap más és más településről van szó, ez a gyakorlat azt az üzenetet hordozza, hogy a sajtó minden településre figyel, mindenhol jelen van. A szerző (aki ebben az esetben nem egyedi személy, hanem a térségi sajtó intézményének képviselője)

lője) minden esetben személyesen jelen van az adott településen, ezzel hitelesíti a bemutatás életszerűségét. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a szerző a publikált szövegekben explicit módon jelen van egyfelől a szöveg nevesített szerzőjeként, másfelől pedig oly módon, hogy személyes jelenléte részleteit és személyes véleményét belefoglalja a szövegbe. A szöveg szerzőjének a bemutatási és értelmezési gyakorlata (sok esetben következtetéseket is megfogalmaz) a helyi társadalom bemutatását intézményesített, hivatalosnak mutakozó, legitim megjelenéssé teszi. A szöveg révén a média nem csak ismerteti a lokális társadalom bemutatásra kiválasztott részét, hanem értelmezi, értékeli, pozicionálja is azt. Ezekhez a pragmatikai eljárásokhoz több olyan más jellegű szövegalkotási eljárás is társul, amelyek a bemutatást specifikussá teszik

A szerzői szerep hangsúlyozása: A szerzői jelenlétnek – a szerzői pozíció pragmatikai eljárásai mellett – szemantikai vonatkozásai is vannak. A szövegekben megjelenő értékelések, minősítések a szerző nézőpontjából fogalmazódnak meg, a szöveg nem dialógikus. Ha helyi szereplők megszólalnak, akkor a kijelentéseik egybecsengetnek a szerző álláspontjával. A szerzői álláspontot összegző jellegű nyelvi fordulatok is erősítik: „szép munkás este van”, „eredményes nap volt”, „dolgos estét zárt a falu”. A szerzőség (az újságíró az újság mint intézmény hivatalos képviselője) hangsúlyozott jelenléte a bemutatás tárgyának (település, személy, esemény, cselekvés) státuszát (létezését, fontosságát) emeli ki.

A többesszám használata: A szövegek domináns jegye a többes szám első személy használata, akár a „mi” névmás gyakori használatával, akár utalás vagy egyéb nyelvi forma révén. Általánosan jellemző, hogy a tárgy egészét vagy egyes elemeit érintő véleményekben, értékítéletekben a szöveg alkotója és a szövegek szereplői „egy véleményen vannak”. Ez alól a szabály alól nincsen kivétel. Így a szövegekben egyfajta „mi” konstituálódik. Ez az eljárás egyfelől az újságíró által végzett megismerési gyakorlat módját legitimálja. Az újságcikk olyan intézményes vélemény, amelynek autoritása van: a cikkek szerzőjének, mint a sajtó hivatalos képviselőjének, az álláspontja egyezik a cikk interjúalányának, a „mindennapi ember”-nek az álláspontjával. A többes szám első személy használata a szöveg olvasója számára mederbe tereli az értelmezési gyakorlatot, a szövegben megfogalmazott „mi” állásponttal való azonosulás lehetőségét kínálja. Másfelől a többes szám első személy következetes használata egy fontos kommunikációs manővert, az általánossal való helyettesítést támogatja. A falu gondjain rágódó helyi vezető, a munkaidő lejártá után is dolgozó szövetkezeti szabó, a helybéli szokásokat őrző falusi idős ember, a fizetésnapon egyet koccintó és utána

hazasiető erdei munkás, a gyári munka után a háztájival törődő falusi ember, a közösség szolgálatát hangsúlyozó pedagógus, a sötétedés után is dolgozó mezőgépész bemutatása mind-mind olyan szituációkat, tevékenységeket, személyiségeket pozícionál, amelyek tipikusak, amelyek a „mi világunk ilyen „üzenetét hordozzák.

Oppozíciók használata: A rovat szövegeinek gyakori szerkezeti komponense az ellentétpárokba (oppozíciókba) való rendezés. **Jellegzetes példák:** Madéfalva nem olyan, mint a többi falu, mert ott éjszaka is dolgoznak (ti. a pályaudvaron); Csíkszentsimon sem olyan, mint a többi falu, mert ott az est leszálltával nem ér véget a munkanap; Mindenütt csend van már a faluban, csak egy helyről szűrődik ki a fény, ott épp túlórának; Mindenki régen befejezte a munkát, de a községházán X. még dolgozik. A vizsgált esetekben az oppozíció struktúrájára mindig ugyanolyan. Az oppozíció egyik eleme a bemutatott helyi világ része, ez mindig valamilyen pozitív tartalmat hordozó elem. Az oppozíció másik eleme nem a bemutatott szituáció része, és valamilyen szempontból kevesebb, kisebb, értéktelenebb komponens. A második elem említésének funkciója az, hogy kiemelje, nyomatékosítsa az első elem értékét, fontosságát, érvényességét. A médiabeli prezentációnak ez az eljárása hangsúlyosan konstitutív jellegű: kiválasztja, fókuszba helyezi és értékként pozicionálja a helyi társadalom egy-egy komponensét, és ezek a tartalmak minden esetben pozitívumként tételeződnek.

A lírai elemek szerepe: Az elemzett szövegek sokkal több poétikai elemet, stilisztikai eljárást tartalmaznak (jelzők, metaforák, párhuzamok, megszemélyesítések használata, kiemelések, felsorolások, értékelések stb.), mint amennyit a publicisztikai szövegek általában alkalmaznak vagy amennyit egy-egy település helyi világának bemutatása indokolna. Minden ilyen jegyzet részben az irodalmi szövegekre emlékeztet. Ez a poétizációs gyakorlat egyediesíti, hitelesíti a bemutatott helyi világot, élményszerűvé teszi a szöveget, „igazolja” a bemutatott információk valódiságát, ugyanakkor a szóképek és stilisztikai eljárások pozitív tartalmi révén azonosulásra kínálnak lehetőséget.

Az apró részletek fontossága: A rovat szövegeiben gyakran megjelennek olyan részletek, amelyek a szövegegész befogadása szemszögéből indokolatlannak tűnnek. Megtudhatjuk például azt, hogy: M. falu falatozójában pontban hat óra húsz perckor felgyúlt a neon; P. faluban a vásáron két tucat malac lelt gazdára, aztán nagykesőre egy tinő is elkelt három és félezerért, amelyet három és fél mázsára becsültek a felek; A szöveg felsorolja, hogy A faluban a színjátszócsoporthoz tagjainak egyenként mi a foglalkozása; tudomást szerezhetünk arról, hogy F-ben az éjjeliőr pontban nyolc órakor feltette a karszalagot. Ezek a szövegrészek nem épülnek be szervesen a szöveg egé-

szébe, nem kapcsolódnak más elemekhez. Gyakori jelenlétük azonban nem véletlen. A bemutatott település megkülönböztető jelei, tulajdonjelei, amelyek specifikussá, egyedivé, mással össze nem téveszthető teszik a bemutatott helyi világot. Az ábrázolás alaposságának és hitelességének jelzése révén a bemutatott helyi világ valóságosságát tételezik. A megkülönböztető jelek körében fontos szerepet kaptak a sajátosan helyi természeti adottságok, épületek, történelmi utalások.

A fentiekben bemutatott szövegszerkesztési eljárások nem korlátozódtak az elemzett rovatra, hasonló megoldások jellemezték azokat a riportokat, esemény-bemutatókat, portréanyagokat is, amelyek célja a térségi társadalom egy-egy elemének a bemutatása volt.

A bemutatott eljárások funkciója az volt, hogy pozicionálja a helyi társadalmat vagy kisebb tájegységet, annak fizikai pozícióját, természeti és társadalomtörténelmi adottságait, szereplőit, eseményeit, értékeit. Ez a médiagyakorlat ugyanakkor a hivatalos jellege folytán normatív jellegű is volt abban az értelemben, hogy az adott településről így kell beszélni, ezeket az adottságokat, személyeket, eseményeket kell előtérbe állítani. Ezt a kanonizációs funkciót erősítette a szinekdochés eljárás, amely a bemutatott elemeket olyan részként pozicionálta, amelyek egy mögöttes, nagyobb, komplexebb valóságra utalnak. A megszólított személy ebben a kontextusban arra utal, hogy a település lakói általában ilyenek, a bemutatott cselekvés arra utal, hogy ezen a településen ilyen cselekvések történnek, a bemutatott esemény a település vagy a helyi közösség működésének modellje, a bemutatott helyi érték hasonló helyi értékek meglétét jelzi.

A sajtóban közölt lokális helyzetképek tartalmi és nyelvi bemutatásában a szövegek kétféle igénynek kellett megfeleljenek. Egyfelől nem mondhattak ellent a korszak ideológiai elvárásainak, ami elsősorban azt jelentette, hogy a szövegben megjelenített helyek, események, történetek vagy személyek legyenek valóságosak, a bemutatott helyzetkép pedig összességében legyen pozitív. A másik elvárás a térségi társadalom igényeihez kapcsolódott: a bemutatás jelenítse meg, mutassa be a „mi saját világunkat” a térségi társadalom számára úgy, hogy a bemutatott helyben, történetben, eseményben vagy személyben a helyi sajtosság – szinekdochás alapon – a térség vagy a tájegység egészét képviselje.

Ezeknek az eljárásoknak a révén a média olyan valóságtermelési gyakorlatot alakított ki, amely szelektált és pozitív irányban torzított, részben a hivatalos párt-

állami keretekbe is beleilleszkedett, de ugyanakkor lehetővé tette azt is, hogy a helyi társadalom ebben a valóságképben magára ismerjen, saját magát is lássa. Csak kiegészítésként jegyezzük meg, hogy az elemzett időszakban a bemutatott valóságtermelési eljárás a romániai magyar riportkönyvekben, tévériportokban, illetve a szülőföld tematikát középpontba állító költészetben is meghatározó szerepet kapott.

b. Ünnepi események a médiában

A székelyföldi régióban az 1989-es romániai változás utáni időszakban, különösen az első évtizedben nagy számban jöttek létre azok az események, amelyek a lokalitás, illetve az etnikai tudat nyilvános felmutatását és megerősítését célozták. A szimbolikus térhasználat (Bodó 2000, Biró – Bodó, 1993, 1998), a fizikai térnek ceremóniákkal, ünnepekkel, rituális tárgyak elhelyezésével és azok használatával történő megjelölése etnikai alapú, közösségi jellegű öndefiníciós cselekvés, ugyanakkor – kisebbségi helyzetben – politikai gesztus is. A média szerepének alakulását ebben az időszakban meghatározta az, hogy az 1989-es romániai rendszerváltás egyik napról a másikra tette lehetővé helyi, regionális szinten is a szimbolikus térhasználat gyakorlatát. A közösségi események, ünnepek nyilvános szervezésére vonatkozó korábbi hatalmi tiltás és cenzúra megszűnt, a korábban csak informálisan vagy a privát szférában szervezett szimbolikus események áthelyeződtek a nyilvános térbe, a szimbolikus események rituális jellege lényeges mértékben erősödött, az ünnepi eseményekben egyre nagyobb szerepet kaptak az explicit ideológiai és politikai tartalmak. Ezeknek a változási folyamatoknak az egyik következménye az, hogy ebben az időszakban a térségi média kiemelt, magasra értékelt szerepet kap a nagyszámú ünnepi esemény, közvetve az azokat szervező helyi közösségek életének nyilvános térségi tematizálásában, a térségi lokális közösségek változó, erősödő világának intézményes megmutatásában.

Elemzésünkben a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja kutatási programja alapján¹ ennek a többszintű öndefiníciós folyamatnak a médiabeli megjelenítésével foglalkozunk (Bodó 1999, 2004). Ennek a törekvésnek volt a következménye az ünnepi események, rendezvények nagy száma, a nagyon sok szobor-

¹ A tanulmány a KAM - Regionális és Antropológiai Kutatások Központjában 1998-1999-ben lezajlott *"Etnikai identitástermelés nyilvános térben. Szimbolikus térfoglalási gyakorlat a Székelyföldön"* c. kutatási program keretében készült. A program támogatója az MTA OKTK volt.

állítás és emléktábla-avatás, az utca- és intézménynévadás. Ezek az események hangsúlyosan törekedtek az etnikai jelképtár minél több elemének a nyilvános megjelenítésére, és arra is, hogy az etnikai közösség minél több tagjához szóljanak. Az ebben az időszakban teljesen újjászerveződő térségi média kiemelten fontos feladatának tekintette, hogy a szimbolikus értékű helyi eseményekről részletes beszámolók formájában sajtóanyagokat, tévéműsorokat készítsen és azokat közzétegye. Ugyakkor maguk az események szervezői is a szervezési munka fontos részének tekintették, hogy tájékoztassák a médiát a készülő eseményről, bemutatást kérjenek, és személyesen is meghívják a média képviselőit az eseményre. Elemzésre érdemes jelenség a médiának ez a hangsúlyozott, folyamatos aktív szerepe, illetve az a mód, ahogyan ezek az események a médiákban megjelentek. A média nem csak informált az éppen soros eseményről, hanem maga is támogatta és visszaigazolta az események helyhez kötött, egyedi, különleges jellegét.

Az elemző munka keretében számba vettünk Hargita, Kovászna és Maros megye 3 napilapja 9 évfolyamából (1990-1998) minden egyes olyan cikket, amelynek tárgya a szimbolikus térfoglalás valamilyen helyzete, eseménye, vagy ilyen esemény kapcsán megfogalmazott reakció volt. Rögzítettük az ünnepi eseményről szóló cikk megjelenési dátumát, a szerző nevét, az anyag címét és alcímét, a mellékelt kép tartalmát, a cikk helyét a laptestben, a cikk terjedelmét, műfaját, célját, az egyes cikkek fontosabb tematikai elemeit, illetve a bemutatott ünnepi esemény paramétereit is. Az adatbázis tartalma: 1912 különböző terjedelmű és műfajú újságcikk. A közel kétezer sajtóanyag mögött majdnem ezer helyi ünnepi esemény áll. Az ünnepi eseményekről szóló cikkek presztízsét jelzi az a tény, hogy a cikkek fele elsőoldalas anyag, s további 20%-a a harmadik oldalon, az úgynevezett belső főoldalon jelenik meg. A fennmaradó rész egyik fele az információs oldalakra kerül, ezek nyilván rövid hírek, s mint ilyenek szintén nagyobb olvasottságnak örvendenek. Mintegy 15%-ra tehető a nem kiemelt helyen közölt anyagok száma. Mivel a közölt anyagok 13%-a terjedelmesebb elemzés, ezek az anyagok terjedelmi okokból nyilván nem férnek be a mindig zsúfolt főoldalakra. Az anyagok egynegyede rövidebb hír, háromnegyede olyan tudósítás, beszámoló, terjedelmesebb anyag, amelyek a szimbolikus események megszervezését, lefolyását, szereplőit részletekbe menően ismertetik.

Az alábbiakban azokat a fontosabb következtetéseket ismertetjük, amelyek a események bemutatásának gyakorlatában a média térségi valóságépítő funkcióját jelzik.

- A rendszerváltás utáni időszak a poszt-szocialista országokban a privát és a nyilvános szféra strukturális átrendeződésével jellemezhető, ez a váltás kimutatható az általunk vizsgált térségben is (Bodó 2004). A társadalom hivatalos és nem hivatalos szférájának az átrendeződési folyamatában a szimbolikus térhasználat társadalmi szerepe fölértékelődött. Ugyanakkor az egyes tájegységekhez kötődő újságok, tévéstúdiók, rádiók megszerveződésével (lásd ezzel kapcsolatban jelen összeállításban Sarány István tanulmányát) megsokasodtak azok a kommunikációs felületek, amelyeken a helyi közösségek életének megmutatása nyilvánosan is lehetővé vált. Fontos hangsúlyozni, hogy ebben az időszakban a gyakori és kiemelt jellegű megmutatkozásban mindkét térségi szereplő, a helyi közösség és a média egyaránt érdekelt. A médiának jelentős mennyiségű megjeleníthető tartalomra volt szüksége, a helyi közösségeknek megjelenési felületre és a helyi, a térségi társadalmat megmutató médianyagokra. A térségi média tevékenységének kulcsfontosságú eleme ebben az időszakban, hogy a helyi közösségek eseményeinek bemutatása révén a helyi közösségek számára legitimitást is teremt (ez az időszak a tömbmagyar térségben a lokalitások társadalmi újjászerveződésének, a lokális léptékű közösségi identitásszerkezetek rehabilitációjának az időszaka is). A bemutatásokban mindig helyet kap két komponens, a lokalitás (más esetekben a tájegység vagy a térség egésze) és az etnicitás. A médiának a helyi közösségekre irányuló legitimáló szerepe ebben az időszakban a vidéki térségben legalább olyan fontos, mint a tájékoztató funkció.
- A térségi média tematizációs szerepének további fontos összetevője az elitek társadalmi funkciójának megjelenítése. Az elitek a társadalmi nyilvánosságban szervezett ünnepi események kulcsszereplői, részint kezdeményezői, szervezői munkájuk révén, részint pedig azért, mert az eseményekhez kapcsolódó legfontosabb szerepek betöltése az elitek privilégiuma. A helyi elit kiemelten fontos szerepet játszik az ünnepi rendezvények megszervezésében. A szervezők egy ilyen eseménnyel jelentősen növelik presztízsüket a lokális társadalomban. Ebben fontos szerepe van a helyi vagy regionális médiának (részletes bemutatás, pozitív minősítés), amely a szervező elit számára – a lokalitáson túlmutató hivatalos megjelenítés révén - meg nem kérdőjelezhető legitimitást biztosít. Ebben a szerep-legitimálási folyamatban a térségi média társadalomépítő funkciója explicit módon jelenik meg.

-
- A helyi vagy tájegységekhez kapcsolódó ünnepi eseményekben a lokalitás – esetenként a térség egészéhez kapcsolódó identitás – mellett minden esetben hangsúlyos szerepet kap a nemzethez való tartozás felmutatása. Ennek a kettősségnek a bemutatása a médianyagokban explicit módon is megjelenik. A fizikai tér szimbolikus megjelölésében a két komponens együttes megjelenése két szinten tematizálódik: **(a)** a „fenti” (nemzeti) és a „lenti” (helyi) identitásépítési folyamatok egy ünnepi esemény keretében való megjelenítése, **(b)** a helyi értékek (nevek, események) összekapcsolása a nemzet egészére utaló értékekkel. A lokalitások ebben a régióban az összmagyarsághoz való tartozás felmutatása révén is legitimálják saját magukat. A média jelenléte, utólagos bemutató, értelmező, nyomatékossító funkciója nélkülözhetetlen szerepet játszik ezekben az összekapcsolódásokban. A médianyagok nem csupán megisméltik és nyomatékosítják a helyi elemek és az összmagyar elemek összekapcsolását, hanem – a médiaszöveg legitimáló (hivatalosító, elismerő) ereje révén – a helyi és a összmagyar komponensek összetartozását, explicit vagy közvetett módon a lokális hely létezését igazolják és erősítik.
 - A médiaanyagok megjelenési módjának, tartalmának elemzése felszínre hozott néhány fontosnak mutakozó komponens. Csak felsorolásszerűen jelezzük ezeket.
 - Figyelemre méltó elem, hogy az anyagok – igen kevés kivételtől eltekintve - többes szám első személyben íródnak, a szerző nem a saját véleményét írja.
 - Minden cikkben jelen van az affirmatív elem: a szimbolikus esemény fókuszát képező cselekvés (szoborállítás, emléktábla, koszorúzás stb.) illetve az esemény szimbolikus gesztusának kihirdetése és nyomatékossítása címben, kiemelt szedéssel, fotó révén többször is megjelenhet.
 - A rövid terjedelmű híryanagok is arra törekednek, hogy megismertessék az olvasóval a már lejátszódott esemény minél több elemeit (helyszín megnevezése, időpont, főszereplők, etnikai tartalmú környezeti elemek, cselekvések), a holisztikus bemutatásra való törekvésminden anyagban kimutatható.
 - A tudósítások és más terjedelmesebb anyagok hangsúlyozottan törekednek a bemutatott esemény szerkezeti reprodukálására.
 - Az egyes írások egész sor hitelesítő elemet vagy utólagos azonosulást lehetővé tevő elemet tartalmaznak (előzmények ismertetése a közös

háttérismeret megteremtése céljából, idézetek az eseményen elhangzottakból, fotó).

- A bemutató anyagokban központi szerepet kapnak a helyi társadalomtörténethez kapcsolódó információk, hivatkozások, ismertetések. A múlt és a jelen egymás mellé állítása a település, a helyi közösség működésének folytonosságát és tartósságát igazolja.
- Nem maradhat ki az anyagokból az olyan nyílt vagy burkolt állítás, amely a szimbolikus térfoglalási esemény "jogszerűségét" hangsúlyozza vagy legalábbis utal erre. Az ilyen érvelés vagy indoklás jelenthet múltbeli eseményre való hivatkozást, valamilyen lokális érdem elismerésének szükségszerűségét, illetve valamilyen régóta fennálló hiány pótlásáról is szó lehet.

Összegzésként azt hangsúlyozhatjuk, hogy a vizsgált időszakban a médiaanyagok a megjelenítés gyakorisága, módozata valamint tartalmi üzenete révén erőteljesen támogatnak egy lokális, tájegység szintű vagy regionális léptékű etnikai önreprezentációs társadalmi folyamatot, valamint ennek a lokális léptékű önreprezentációnak a nemzeti egészhez való – az ünnepi eseményben történő mentális/szimbolikus – igazodását. Kijelenthető, hogy a vizsgált időintervallumban (1990-1998) a térségi média folyamatos és aktív szerepvállalása nélkül (pusztán a lokális ünnepi események révén) a lokális és térségi léptékű önreprezentációs, identitásépítési folyamat jóval szerényebb formában, jóval visszafogottabb hatásfokkal működött volna.

A helyi eseményeket belutató médiaanyagok formai és tartalmi szempontból beszámolóknak, híradásoknak, tájékoztatásoknak is minősíthetők. De a tájékoztató funkció mellett a média fentiekben bemutatott tematizáló munkájának kulcsfontosságú szerepe van abban, hogy a bemutatott ünnepi események manifeszt jellegű, reprezentatív közösségi cselekvésekként tételeződnek. A holisztikus jellegű, pozitív értékeléseket hordozó médianyagok nagyszámú, rendszeres megjelenítése azt jelzi a térségi társadalom és a térségen kívüli szereplők számára, hogy a térségi társadalom létezik, működik, cselekszik. Ez a konstitutív (társadalomépítő) szerep a vizsgált időszakban hangsúlyosan intenzív. Hasznosítja mindazokat az eljárásokat, amelyeket a térségi média az 1989 előtti időszakban – az akkori időszak tiltó/korlátozó körülményei közepette – kidolgozott, de csak részlegesen, visszafogottan alkalmazott lásd: az első elemzési rész poétizációs gyakorlatának bemutatását). A legfontosabb

különbség a tematizációk számában, gyakoriságában és terjelmében van, illetve a tematizáció módozatainak, nyelvi-stiláris eszköztárának szabad használatában és variálásában. Megmaradt a részletes és terjedelmes bemutatás igénye, a hely és az időpont egyediségnek kiemelése, az újságíró személyes tereptapasztalatának fontossága, fontos az az esemény önállóságának és kivételességének érzékeltetése. A színekdochés jelleg a bemutatásokból azonban elmarad, helyette az esemény egyedisége, eseti jellege kerül előtérbe. A bemutatás a szövegíró szemszögéből történik, leíró jellegű. A helyi szereplők nem aktív részesei a bemutatásnak (legfeljebb a helyi elitek, hivatalos személyek). A poétizációt hordozó nyelvi megoldások száma csökken, a bemutatás hangneme tárgyilagosabb, az élményszerűséget a szerző értékelése, a mellékelt fotó vagy idézet hordozza. Az utalások a bemutatásokból elmaradnak, helyükben a szerző vagy a sajtó nevében megfogalmazott normatív elvárások, értékelések jelennek meg. Ezek a változások trendszerűen jelennek meg, egyre gyakoribbak. A változás lényege az, hogy a bemutatás nem megjelenít vagy érzékeltet egy komplex helyi világot, hanem leír abból egy kiemelt részletet (az ünnepi eseményt). Anélkül mutatja be az ünnepet, hogy kapcsolatba hozná a mögötte álló helyi világgal. Ezzel csökkenti annak esélyét, hogy a helyi társadalom tagjai a sajtóanyagban feldedezhessék saját világuk alkotóelemeit (legfeljebb azt nézhetik meg, hogy rajta vannak-e a fotón), visszaigazolván lássák annak a helyi közösségnek a létezését és működését, amelyben élnek. A helyi társadalom bemutatásának ez a módja csökkenti a média konstitutív, társadalomépítő szerepét. A médiaanyag a helyi társadalomról termel tudást, de nem a helyi társadalommal együtt teszi ezt. Fontos változás ebben az időszakban az is, hogy most már nem a média választja meg a saját társadalom bemutatásának témáit és napirendjét, hanem igazodik a szimbolikus események előfordulásához. Ezzel a változással a saját társadalom bemutatásának programszerű és szisztematikus gyakorlata felfüggesztődik

Fontosnak tartjuk jelezni, hogy az elemzett térségi napilapokban ebben az időszakban a helyi társadalom működésének a részletes, holisztikus, átpoétizált bemutatási módja (lásd ezzel kapcsolatban az első elemzési rész anyagát) fokozatosan, egyre nagyobb mértékben az ünnepi események bemutatására összpontosult. Az egyéb helyi témák, események bemutatásai módja egyre inkább hír jellegűvé, rövidebbé vált. Az ünnepi, szimbolikus események komplex, átpoétizált médiabeli tematizációja vált olyan szinkdochévá, amely az adott település egészének létezését, aktív

működését reprezentálta. A változás lényege ebben az értelemben három komponensben ragadható meg:

- egyfelől azt tapasztalhatjuk, hogy a helyi társadalom bemutatása az 1989 előtti gyakorlathoz képest explicitebbé vált,
- másfelől pedig azt láthatjuk, hogy a helyi társadalom bemutatásának korábbi holisztikus gyakorlata fokozatosan és egyre nagyobb mértékben az ünnepi események médiabeli tálalásába koncentrálódott, ugyanakkor az egyéb helyi események bemutatásában a holisztikus megközelítés és az átpoétizált megjelenítés fokozatosan leépült.
- Az ünnepi események megjelenítésében a bemutatott helyi világ részvételi módja (participáció) változik: a megmutatkozást fokozatosan a szerzői bemutatás váltja fel.

c. Társadalomábrázolás napjainkban

A térségi média mai tematizációs gyakorlatával foglalkozó elemzések (Sarány 2019, 2022a, 2022b) mindegyike hangsúlyozza azt, hogy a térségi társadalomra való figyelés, a vidéki tér alkotóelemeinek és történéseinek bemutatása a nyomtatott és a digitális médiafelületeken egyaránt jelen van. Napjainkban is jelentős azoknak a médiaanyagoknak a száma, amelyek a térségi társadalom tagjai számára mutatják be a saját világot. A tájegységek szerint tagolt térségi médiaszerkezet struktúráját tekintve hasonlít az 1989-es romániai rendszerváltás után kialakult szerkezethez, továbbra is fontos jellemző vonás, hogy az egyes térségi médiák földrajzi tájegységekhez vagy adminisztratív területi egységekhez (megye) kapcsolódnak. Több médiának változott a tulajdonosi szerkezete, az újságok esetében megjelentek a digitális változatok (néhány média ma már csak online formában jelenik meg), és a média működését alakító globális trendek hatása is kimutatható minden területen (a médiában dolgozók munkavégzésének változása, a digitális technológia térnyerése, a tartalomgyártás szemléletének és gyakorlatának, illetve a tartalomforgalmazás módozatainak változása stb.). Ennek ellenére az tapasztalható, hogy a napilapoknál mind a témakezelésben, mind pedig a szerkesztési gyakorlatban kimutatható valamiféle folytonosságra való törekvés, a korábban kialakított szerkesztési gyakorlat továbbélése.

Elemzésünk harmadik részében arra teszünk kísérletet, hogy egy térségi napilap egy éves anyagának elemzése alapján röviden ismertessük a térségi társadalom bemu-

tatásának mai jellemzőit, a lokalitások, kisebb tájegységek, illetve a térség egészének világát bemutató médiaanyagok fontosabb jellemzőit. Milyen tartalmakat milyen módon tematizál a média, illetve ezek révén milyen szerepet tölt be a vidéki társadalom alakításában/építésében? A tapasztalat azt mutatja, hogy az 1989 utáni évtized gyakorlatához viszonyítva legnagyobb mértékben a tematizáció módozatai változtak. Ezeknek a változásoknak a nagyobb része globális hatások következménye (jellegzetes példa ebben a térségben is az egyes médianyagok terjedelmének rövidülése, a hírjelleg előtérbe kerülése, a címképzésben a figyelemfelkeltő nyelvi formák, fotók és szóhasználat térnyerése). Kérdésfelvetésünk arra vonatkozott, hogy a fentiekben jelzett kétféle tényező hatására – a térségi médiaszerkezet tartós továbbélése, a korábbi szerkesztési gyakorlat részleges megőrzése egyfelől, a globális léptékben megváltozott tartalomgyártási és megjelenítési gyakorlat hatása másfelől – milyen mai működési modellt eredményez, megváltoztatja-e, és ha igen, milyen módon és milyen mértékben a térségi média vidéktematizáló, társadalomépítő funkcióját. Elemzésünket csupán jelzésszerű megközelítésnek tekintjük, ugyanakkor egyfajta szakmai ösztönzésnek is abból kiindulva, hogy a térségi társadalom médiabeli megjelenítésére irányuló gyakorlatnak (még ha ez a gyakorlat az egyes médiák esetében nagyon eltérő is) társadalomformáló hatása van, és ennek a hatásnak az elemzése vidékfejlesztési szemszögből fontos téma.

- Ami a nem szakmai elemző számára is szembeötlő, az a saját társadalmat bemutató anyagok számának és terjedelmének csökkenése. A korábbi időszakhoz viszonyítva sokkal ritkábbak és rövidebbek az eseménybeszámolók, a helyi szereplőkről készített portrék. Ennek a gyakorlatnak természetes következménye az, hogy az egyes anyagokba kevés helyi információ fér bele, kimaradnak a településtörténeti bemutatások vagy reflexiók és a megszólaltatott helyi szereplők személyes jellemzői, a bemutatást hitelesítő részadatok és szövegidézetek, következésképpen a bemutatásban a holisztikus jelleg kevésbé érvényesül, a médiabeli tematizáció hiányosabb és töredékesebb lesz. A helyi adottságok köréből különösen a helyi természeti értékek hiánya szembetűnő, de a helyi társadalomtörténeti vonatkozások jelenléte is lényeges mértékben csökkent.
- A helyi természeti értékeknek, adottságoknak a médianyagokba való beemelésére egyre kevesebb a példa. A korábbi időszak anyagaira a természeti

elemek részletes bemutatása, illetve a természeti adottságok és a társadalmi események összekapcsolása volt jellemző. A természeti kép bemutatásában a jelzők és az egyéb stiláris, poétizációs eljárások a társadalmi komponensekkel való kapcsolatra utaltak, és ennek révén támogatták a komplex, szinergikus helyzetképalkotást, növelték a bemutatás hitelességét. A természeti elemeket bemutató lírai szövegrészek elmaradása minden bizonnyal összefüggésben van a szövegek terjedelmi csökkenésével, témánk szempontjából azonban az a megfigyelés fontos, hogy a lokális, kistáji világ médiabeli megjelenítése ezáltal hiányosabb, töredékesebb lesz, és ez a változás csökkenti a média térségépítő szerepét.

- A helyi társadalomtörténettel kapcsolatos információk, reflexiók, személyi álláspontok bemutatásának elmaradása nyomán az a helyi komponens marad ki nagyon gyakran a lokális vagy kistáji világot bemutató médiaanyagból, amely az 1989 utáni időszakban a lokális léptékű közösségi identitás rehabilitációjának legfontosabb eleme volt. A társadalomtörténeti elemek elmaradása azt is eredményezi, hogy a médiatematizáció nem folytonosságában mutatja be a közösséget, hanem pillanatnyi helyzetképet vázol fel. Ez a gyakorlat a médiaanyagot hír jellegűvé változtatja. A bemutatott helyi világ állandóságát, folytonosságát kiemelő epikus jelleg és történetközpontúság hangsúlyozása helyett a hír jellegű rövid beszámolók a tematizációt alkalmi, efemer jellegűvé teszik.
- A hely, az esemény, a személy bemutatása egyre kevésbé tekinthető megmutatásnak, ehelyett inkább szerzői ismertetésekről van szó. A szöveg szerzője explicit módon belép a bemutatott helyzet és a befogadó közti viszonyba, ezért a szöveg olvasója nem az eseménnyel, a hellyel, a beszélővel találkozik, hanem az azzal kapcsolatos explicit szerzői interpretációval.
- A bemutatott hely, esemény, személy társadalmi pozíciója és funkciója rendszerint a lokális közeghez kapcsolódik. De míg a korábbi időszak sajtógyakorlatában ezek a komponensek többnyire a helyi világ részeként jelentek meg és színekdochés alapon a helyi világot képviselték (a megjelenített rész a mögötte álló nagyobb helyi egészre utalt), a mai szövegekben az esetek többségében szélesebb körű, átfogóbb nézetek, gyakorlatok, értékek, meggyőződések vagy ideológiák megjelenítőivé válnak. Így például az interjúban megszólaltatott fiatal gazda portréja a mai médiatematizációs gyakorlatban

nem a helyi társadalom jellegzetes része, hanem a fiatal gazdák fontosságát hangsúlyozó térségi vagy országos szakpolitikák reprezentánsa lesz. A helyi ünnepről szóló beszámolóban nagyobb hangsúlyt kap a kisebbségi vagy a nemzeti értékekhez, jelképekhez való kapcsolódás, mint az ünnepi eseménynek a helyi társadalomban játszott szerepe.

- A fentiek kiegészítéseként csak jelzésszerűen utalunk néhány olyan további változásra, amelyek révén a médianyagok térségi tematizációs szerepe csökken, amelyek abba az irányba mutatnak, hogy a térségi média fokozatosan kisebb szerepet vállal a vidékkép, a lokális, kistáji, térségi közösségi identitászerkezetek tényleges építésében. Ezek közt említhető a bemutatások gyakorlatának változása abban az értelemben, hogy a korábbi szisztematikus, sorban minden településre kiterjedő tartalomgyártást több térségi médiában átvette a jóval ritkább, alkalmi jellegű bemutatás. Arról a településről készül médiaanyag, ahol történik valami, így a tájegység vagy a térség egészének bemutatása szelektív jellegűvé válik. Kivételt ma már csak egyetlen térségi média képez (a Kovászna megyében megjelenő Háromszék napilap), amely továbbra is ragaszkodik a rovat- és sorozatjellegű település-tematizációhoz. Jelentéktelennek tűnő, de a vidékkép-alkotás hitelessége szempontjából fontos változás, hogy a szövegekhez egyre több fotó kapcsolódik, azonban azok fotótárakból átvett vizuális anyagok, nem helyszíni felvételek (az anyag szerzője nem volt jelen a terepen). Az egyes településeket, eseményeket bemutató médianyagok szépirodalmi jellemzői (poétizáció, lírai hangvétel, esszéisztikus szövegszerkesztési megoldások) fokozatosan háttérbe szorulnak. Nem utolsósorban említést kell tennünk egy fontos tartalmi változásról: a térségi településekről készített médianyagok tartalma egyre gyakrabban a helyi beruházások, fejlesztési eredmények formális bemutatására irányul. Ezek a normatív jellegű, propaganda komponenseket tartalmazó anyagok a vidékkép-alkotás újabb szegmensét jelentik (sikerek, eredmények tematizációja kisebbségpolitikai vagy térségi fejlesztéspolitikai kontextusban), ezek elemzése külön szakmai feladat.

Változó bemutatási gyakorlat

Tanulmányunkban három – különböző időszakban végzett – elemzés eredményeinek rövid összefoglalása formájában mutattuk be, hogy a székelyföldi térségben a

sajátnak tartott vidéki média milyen eljárások révén oldja meg a térségi társadalomnak a térségi médiában való bemutatását. Az elemzett példák azt jelzik, hogy ez a bemutatási gyakorlat időszakonként változik, ugyanakkor ennek a bemutatási gyakorlatnak minden időszakban – kisebb vagy nagyobb mértékben – társadalomalakító szerepe is van. A térség társadalma fele irányuló hírközlés, illetve a térségről való, kifelé irányuló híradás mellett fontos funkció az adott térség (vagy kisebb tájegység) társadalmának (működésének, eseményeinek, adottságainak, szereplőinek) megjelenítése a szóbanforgó társadalmi közeg számára. Ez a gyakorlat a vidéki média részéről folyamatos érdeklődést, személyes részvételen alapuló tereptapasztalatot igényel, ugyanakkor szelekcióval és bemutatási módok (sajtóműfajok, nyelveket, stilisztikai-poétikai eljárások stb.) alkalmazásával jár együtt. A vidéki médiának ez a gyakorlata összefüggésben van a térségi média kettős függésével, amely a vidékiségből, illetve az etnikai kisebbségi helyzetből adódik. A vidéki média a működés módját és a megjelenített tartalmakat illetően nyílt vagy rejtett, funkcionális vagy strukturális oppozíciós viszonyban van a térségen kívüli világgal (globális média, magyar és román országos médiák), illetve etnikai kisebbségi helyzeténél fogva a román többséggel (és annak országos intézményeivel). A sajátuk tartott/tudott térséghez és társadalomhoz kapcsolódó hétköznapi és hivatalos/nyilvános tematizációs gyakorlatban a sajátuk tudott térségi médiának közvetett (hivatkozási, legitimációs keret) és közvetlen módon (nyilvános megjelenítési lehetőség, felület) is fontos szerepe van. A vidéki médiának a vidéki társadalom megjelenítésére irányuló gyakorlata abban mutatkozik meg, hogy törekszik az adott térség földrajzi, társadalmi, társadalomtörténeti adottságainak a bemutatására, az aktuális események és azok szereplői megjelenítésére. Mindezt oly módon teszi, hogy ez a megjelenítési gyakorlat rendszeresnek, következetesnek mutakozzon (minden település, minden fontos elem és esemény kerüljön sorra), a megjelenített elemek pozitív tartalmat hordozzanak, a megjelenített elemek szinekdochés alapon utaljanak a mögöttük álló nagyobb egészre vagy a folytonosságra. A megjelenítési gyakorlatnak fontos komponense a participáció biztosítása: helyi szerzők anyagainak (olvasói leveleinek) a közlése, helyi szereplők megszólaltatása, a helyi események részletes, plasztikus, élményszerű bemutatása, poétizációs eljárások révén a bemutatott elemekkel való azonosulás feltételeinek megteremtése. Ez a bemutatási gyakorlat ráhangolódik a bemutatott térség, kisebb tájegység vagy lokalitás identitás szerkezetére, azt visszaigazolja, erősíti vagy tovább építi.

A vidéki médiának ez az aktív, rendszeres tematizációs gyakorlata – az ebben a gyakorlatban rejlő konstruktív komponensek révén – bizonyos időszakokban a társadalmi ellenállás, a külső hatásokkal való szembe fordulás társadalmi gyakorlatát erősítheti (ezt láthatjuk az 1989 előtti időszakban), a térségi identitás építésének időszakában pedig vidékfejlesztési potenciálként hasznosulhat. Tekintettel arra, hogy a vizsgált térségben az elmúlt évtizedekben a lokális identitás szerkezet erőteljes rehabilitációjának vagyunk tanúi, ugyanakkor kimutathatók a tájegység léptékű, illetve a térség egészére irányuló identitásépítési folyamatok is², a vidékkutatási témák sorában célszerű az eddiginél nagyobb figyelmet szentelni annak a kérdésnek, hogy a periférikus, félperiférikus térségben a tájegységekhez kötődő térségi médiának működik-e ez a térségfejlesztési funkciója, és ha igen, akkor milyen területeken és milyen módon. Nem utolsósorban fölmerül az a kérdés is, hogy a vidéki médiának az ebben a tanulmányban tárgyalt konstitutív, társadalomépítő szerepe képezheti-e tudatos, programszerű tervezés tárgyát, a vidékfejlesztési koncepciók részét.

Ha az elemzett három időszak tematizációs gyakorlatát összehasonlítjuk, akkor egyértelműen az látszik, hogy a saját világ megjelenítésének igénye és gyakorlata változatlanul megmaradt, ami azonban lényeges mértékben változott, az a tematizáció módja. Az első időszakban (1989 előtt) a saját társadalom bemutatása a cenzori felügyelet mellett, illetve az abban az időszakban meghatározó jellegű ideológiai kötöttségek mellett is folyamatosan működött, az újságírás ebben az időszakban kidolgozta azokat a sajtóműfajokat, szerkesztési és szövegalkotási eljárásokat, amelyek plasztikusan, élményszerűen mutatták be a saját társadalom adottságait, eseményeit, szereplőit. A bemutatások rendszeres jellege, a személyes terepmunka előtérbe helyezése, a poétikai eljárások alkalmazása, a bemutatások színekdochés jellege egyfajta bemutatói modellt alakított ki. Ennek a tematizációs gyakorlatnak a kisebb részben nyíltan, többnyire latens módon megnyilvánuló funkciója a saját társadalom létezésének, működésének, értékes voltának felmutatása, igazolása volt. Ebben az értelemben mondhatjuk azt, hogy a vidéki médiának ez a programszerű, következetes gyakorlata konstitutív jellegű, a saját társadalom, ehhez kapcsoltnak a közösségi identitás építésében szerepet játszott. (Külön elemzés tárgyát képezhetné ezzel a gyakorlatban

² Tájegység identitás – rurális szemszögből. DOMUS Csoportos kutatási program – 2024. Csoportvezető: Biró A. Zoltán. A kutatócsoport tagjai: Sárosi-Blága Ágnes, Sarány Orsolya, Vaszi Emőke, Bagoly Anabella. Kézirat.

kapcsolatban a közösségi érzést, élményt generáló utalások kiemelten fontos szerepe, ennek tárgyalása azonban túlmutat témánk keretein.)

Az 1989-es romániai fordulatot követően egyik napról a másikra megszűnt a cenzúra és a kommunista ideológia normatív kerete, az újságírás felszabadult abban az értelemben is, hogy a saját társadalom bemutatásának gyakorlatát nem korlátozta külső tényező. Ezzel szemben inkább ösztönző tényezőkről beszélhetünk abban az értelemben, hogy megnövekedett az újságok terjedelme (a korábbinál jóval több anyagot lehetett publikálni), illetve az országos léptékű fordulat nyomán jelentős mértékben megnövekedett a bemutatható helyi események száma. Megnövekedett a helyi politikai, társadalomszervezési események száma, a bemutatásokban ezek mellett a kulturális kezdeményezések és rendezvények (Benes 2008), illetve a sport kapott egyre nagyobb szerepet, megjelenhettek a sajtóban a korábban tabuként kezelt témák, mint például az interetnikus viszonyok témaköre (Szócs 2007). Már a rendszerváltás utáni első években előtérbe kerültek a szimbolikus térhasználathoz kapcsolódó helyi események, iskolák és művelődési házak átnevezése/megnevezése, emlékművek, emléktáblák és szobrok állítása, hivatalos, egyházi és a helyi közösség működéséhez kapcsolódó ünnepi események szervezése. Ez a folyamat néhány év után általános jellegűvé vált, a 2000-es évek fordulóján volt a legintenzívebb (napjainkban is tart). A vidéki média tevékenységében (sajtó, helyi tévé, helyi rádió) ezeknek a szimbolikus eseményeknek a bemutatása gyakorlatilag kötelező média feladattá vált. Ezzel a témával foglalkozott a jelen tanulmányban bemutatott második elemzés. Az elemzési eredmények azt mutatják, hogy a saját társadalom bemutatásának korábbi időszakban kialakított modellje elsősorban és a legintenzívebb módon a szimbolikus események bemutatásában élt tovább. A helyi társadalom bemutatása az 1989 előtti gyakorlathoz képest explicitebbé, a helyi társadalom bemutatásának korábbi holisztikus gyakorlata fokozatosan és egyre nagyobb mértékben az ünnepi események médiabeli tálalásába koncentrált, és ezzel párhuzamosan az egyéb helyi események bemutatásában a holisztikus megközelítés és az átpoétizált megjelenítés fokozatosan egyre kevesebb szerepet kapott. Változott az ünnepi események megjelenítési gyakorlatában a bemutatott helyi világ részvételi módja is, a médianyagok szerzői egyre kevésbé törekednek „megmutatásra”, ehelyett a szerzői bemutatás, értékelés és értelmezés kerül egyre inkább előtérbe.

Az elemzés harmadik időszakában már nem tapasztalható a médiában a szimbolikus események domináns jelenléte. Egyrészt az ilyen események száma csökkent, másfelől pedig a média már csak a kiemelten fontos eseményekre figyel, illetve azokra, amelyeknek szervezői felhívják a média figyelmét az eseményre. Ma már a megjelent anyagokat elemezve nem fedezhető fel szisztematikus társadalombemutató program, helyett ami történik, arról jelenik meg anyag. A térségi társadalom szereplőinek bemutatása (portrék, interjúk) többnyire a bemutatott személyhez kötődnek, és kevésbé ahhoz a társadalmi kontextushoz, amelyben élnek. A médiaanyagok abban az esetben is hírjellegűvé válnak, amikor a saját társadalomról szólnak. Az anyagoknak megjelenítés helyett beszámoló jellegük van, a személyes tereptapasztalat egyre ritkább, a bemutatott szereplők személye és nézőpontja hiányzik, a poétizáció eljárásai csak alkalmi jelleggel fordulnak elő. Ez a gyakorlat a média konstitutív, valóságépítő szerepét abban az értelemben, ahogyan azt az első időszak gyakorlata kapcsán bemutattuk, érdemben nem működteti, a saját társadalom korábbi bemutatási modellje fokozatosan leépül.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy ez a változás természetes folyamatnak tekinthető abban az értelemben, hogy a vidéki média a globális média működési modelljéhez igyekszik igazodni. Ezért azt sem mondhatjuk, hogy ez a változás valamiféle negatív, kedvezőtlen folyamat lenne. Vidékfejlesztési szempontból azonban fölvethető az a kérdés, hogy ha a vidéki médiának van (volt) konstitutív, valóságépítő szerepe egy adott térségi társadalom vonatkozásban, akkor érdemes-e ezt a potencialitást számításba venni, esetleg térségi fejlesztéspolitikai folyamatban programszerűen hasznosítani. Amint a bevezetőben jeleztük, a vidékfejlesztési fordulat újradefiniálja a vidéket, és ennek a folyamatnak több szereplője is van. Azt is hangsúlyozzák a témával foglalkozó szakértők, hogy a helyi, saját erőforrásoknak a vidékfejlesztési fordulatban nagy szerepe van/lehet. Vitára bocsátható az a kérdés, hogy a saját (térségi) tulajdonban lévő média hasznosítható erőforrást jelenthet-e ezen a téren. Lehet-e, érdemes-e a vidéki média társadalomalakító funkciójának újragondolása, tervezése vagy vidékfejlesztési célú programszerű támogatása? Van néhány példa arra is, hogy az első elemzési részben ismertetett bemutatási modell kevésbé épült le. Ez tapasztalható a Háromszék napilap működésében, vagy a Marosvásárhelyi Rádió azon műsoraiban, amelyeknek a szerkesztői hetente más és más településről tudósítanak. Napjainkban azt látjuk, hogy az egyes médiák maguk döntenek a vidéki társadalom bemutatásával

kapcsolatos gyakorlatról, és ezeket a döntéseket egyfelől a korábbi gyakorlatok kisebb vagy nagyobb mértékű továbbélése, illetve a befogadói tábor megtartásának vagy növelésének szándéka befolyásolja. A vidéki médiák társadalomépítő szerepének helyzete, ennek a helyzetnek a további alakulása értelemszerűen nem csupán a médiákat érintő kérdés. Az általunk elemzett vidéki térségben is indokoltnak mutatkozik ennek a témakörnek a részletesebb vizsgálata és szakmai tematizációja.

Felhasznált irodalom

1. Almstedt, A., Brouder, P., Karlsson, S. & Lundmark, L. (2014): Beyond post-productivism: from rural policy discourse to rural diversity. *European Countryside* 4: 297–306.
2. Bodó, J., Biró, A. Z. (1993): Szimbolikus térfoglalási eljárások. *Antropológiai Műhely* 1993. 2. 57-86.
3. Biró, A. Z. (2001): Tegnap este. A dokumentarizmus poétikája és ideológiája. *Antropológiai Műhely* 13: 136–147.
4. Bodó, J. (1999): Ünnepi események és a média nyilvánossága. In Sárközy E. (szerk.): *Rendszerváltás és kommunikáció*. Budapest: Osiris – Erasmus Közéleti Kommunikációs Intézet: 222–230.
5. Bodó, J. (2000): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Helyzet könyvek, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print kiadó, Csíkszereda.
6. Bodó, J. (2004): *A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata*. Scientia Humana, Budapest
7. Bodó, J. (2022): Az informális gyakorlatok szerepe a székelyföldi szimbolikus térhasználatban. *Korunk* 33. évf. 10. sz., 24-36.
8. Biró A. Z., Bodó J. (1992): A „hargitaiság” – egy régió identitásépítési gyakorlatáról. *Átmenetek – a mindennapi élet antropológiája*, 1992/1.
9. Benes S. (2008): Kulturális jellegű újságcikkek a *Hargita Népe* napilapban. In: Biró A. Z. Csomortáni E. (szerk.): *Kultúra – térség – jövőkép. Székelyföldi kultúrakutatások*. Csíkszereda: Alutus Kiadó: 161–170.

10. Bucher, S., Nováková S. (2015): Territorial Aspects of Regional Identity and Respondents' Identification with the Region and Place: Case Study of Slovakia. *East European Countryside* 21(1) 81-110.
11. Cloke, P. (1997): Country backwater to virtual village? Rural studies and 'the cultural turn'. *Journal of Rural Studies* 13 (4): 367-375.
12. D. Lőrincz, J. (2004): *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.
13. Hollander, E. (2000): Online communities as community media: a theoretical and analytical framework for the study of digital community networks. *Communications: the European Journal of Communication Research* 25 (4): 371–86.
14. Howley, K. (2002): Communication, Culture and Community: Towards A Cultural Analysis of Community Media. *The Qualitative Report*, 7(3): 1–24.
15. Jones, O. (1995): Lay discourses of the rural: developments and implications for rural studies. *Journal of Rural Studies* 11(1): 35-49.
16. Mackay, M., Perkins, H. C., Espiner, S. (2009): *The Study of Rural Change from a Social Scientific Perspective: A Literature Review and Annotated Bibliography*. Lincoln, New Zealand: Lincoln University, Department of Social Science, Parks, Recreation, Tourism and Sport.
17. Mormont, M. (1990): Who is rural? Or how to be rural: towards a sociology of the rural. In: Marsden, T., Lowe, P., Whatmore, S. (eds.) *Rural Restructuring*. David Fulton, London.
18. Sarány I. (2020): Médiavilág a Székelyföldön. In Cseke P. (szerk.): *Székelyföld a 21. században. Esszék, tanulmányok*. Budapest: Nap Kiadó: 184–197.
19. Sarány O. (2019): Egy interetnikus konfliktus a székelyföldi napilapokban. *Pro Scientia Ruralis*, IV. (1–2.): 35–57.
20. Sarány, O. (2022a): Vidék, média, nyilvánosság. *Korunk*, XXXIII. (10.): 96–105.
21. Sarány, O. (2022b): A média a gazdaságról. Elemzés egy regionális napilap példáján. *Észak magyarországi Stratégiai Füzetek*, XIX. (2.): 120–127.

22. Szőcs, E. (2007): *Objektivitás és manipuláció a Hargita megyei sajtócímekben az interetnikus viszony bemutatásában 1990-ben és 2006-ban*. Diplomamunka, kézirat.
23. van der Ploeg, J. D., Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, T., De Roest, K., Sevilla-Guzmán, E. Ventura, F. (2000): Rural Development: From Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis* 40(4): 391–408.
24. *A médiaanyagok hatása a román-magyar relációra a Har-Kov régióban*. Kutatási jelentés. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat, 1999.
25. *A Székely Hírmondó napilap újrapozícionálási lehetőségei*. Kutatási jelentés. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat, 2017.
26. *Etnikai identitástermelés nyilvános térben. Szimbolikus térfoglalási gyakorlat a Székelyföldön*. OKTK program. Kutatási jelentés. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat. 1999.

Abstract

The study analyses how rural media in a peripheral rural region (Szeklerland, Romania) contribute to shaping the identity of a region with unique geographical and social characteristics. The study presents the results of two earlier and one more recent analysis, with the aim of following the changes in the role of rural media by comparing media practices in three different periods (the decade before 1989, the decade after the regime change in 1989, and the current situation).

Keywords: rurality, media, identity, social role, Szeklerland